

تشکیل دولت پهلوی اول و تأثیر آن در فروپاشی

نظام ایلی (با تأکید بر ایل بختیاری)

دکتر خدابخش قربان پور دشتکی

چاپ اول

۱۴۰۰

مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران (پژوهشکده تاریخ معاصر)

موضوع: بختیاری - تاریخ	سرشناسه: قربان پور دشتکی، خدابخش، ۱۳۴۵ -
موضوع: Bakhtiari (Iranian people) - History	عنوان و نام پدیدآور: تشکیل دولت پهلوی اول و تأثیر آن در
موضوع: ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۰۴ - ۱۳۳۰ - سیاست و حکومت	فروپاشی نظام ایلی (با تأکید بر ایل بختیاری) / خدابخش قربان پور
موضوع: Iran - History - Pahlavi, 1925-1941 - Politics and government	دشتکی
شناسه افزوده: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، پژوهشکده	مشخصات نشر: تهران: مؤسسات مطالعات تاریخ معاصر ایران ۱۴۰۰
تاریخ معاصر	مشخصات ظاهری: ۴۵۸ ص، مصور
شناسه افزوده: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران	شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۰۹-۴۷-۳
رده‌بندی کنگره: DSR۷۱	وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۹۷	یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.
شماره کتابشناسی ملی: ۸۷۵۵۸۳۳	یادداشت: نمایه.
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا	موضوع: ایلات و عشایر - ایران - تاریخ - قرن ۱۴
تاریخ درخواست: ۱۴۰۰/۱۱/۲۳	موضوع: Nomads - Iran - History - 20th century

تشکیل دولت پهلوی اول و تأثیر آن در فروپاشی نظام ایلی (با تأکید بر ایل بختیاری)

| نویسنده: دکتر خدابخش قربان پور دشتکی |

نشانی: تهران، خیابان ولی عصر (عج) خیابان شهید فیاضی (فرشته)، نبش چناران، شماره ۱۵

صندوق پستی: ۱۹۳۹۵/۱۹۷۵ | تلفن: ۲۲۰۰۳۴۶۹ | دورنگار: ۲۲۶۰۲۰۹۶

حروفچینی و صفحه‌آرایی: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مؤسسه بوستان کتاب قم

چاپ اول: ۱۴۰۰ | تعداد: ۱۰۰۰ | قیمت: ۸۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۰۹-۴۷-۳

نشانی مرکز توزیع: نمایشگاه و فروشگاه دائمی سرای تاریخ

خیابان ولی عصر (عج)، خیابان شهید فیاضی (فرشته)، شماره ۱۱

نمبر: ۲۲۶۰۲۰۹۶ - ۰۲۱ | نشانی وب فروشگاه: www.iichstore.ir

سفارشات: ۰۲۱-۲۲۶۰۵۰۷۳ و ۰۹۳۳۹۰۰۷۵۵

نشانی ما در شبکه‌های اجتماعی: @IICHSPub

www.iichs.ir | info @ iichs.org

کلیه حقوق این اثر متعلق است به مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۷
----------------	----

فصل مقدماتی

مقدمه	۲۱
طرح مسئله پژوهش	۲۲
پیشینه و تاریخچه موضوع پژوهش	۲۴
اهمیت و ضرورت پژوهش	۲۸
اهداف پژوهش	۲۹
قلمرو پژوهش	۳۰
مبانی نظری پژوهش	۳۱
نظریه دولت مطلقه پهلوی اول	۳۲
رویکرد سلطانیسم به حکومت پهلوی اول	۳۶
رویکرد ساختاریابی و شکل‌گیری دولت استبدادی (نقش متقابل ساختار و کارگزار)	۳۸
رویکرد نوستالژیا با تکیه بر مشروعیت در دولت پهلوی اول	۴۱
رویکرد دولت مطلقه مدرن	۴۵
معرفی و نقد منابع اصلی	۴۸
مذاکرات و مصوبات مجلس شورای ملی	۴۹
اسناد و مدارک آرشیوی	۵۰

- خاطرات و یادداشت‌ها ۵۱
- خاطرات سردار اسعد بختیاری (جعفرقلی خان) ۵۲
- خاطرات خسروخان سردار ظفر بختیاری ۵۳
- یادداشت‌ها و خاطرات رضاشاه پهلوی ۵۴
- خاطرات نخستین سپهبد ایرانی احمد امیراحمدی ۵۴
- عملیات لرستان - خاطرات و اسناد سپهبد شاه‌بختی ۵۵
- خاطرات و اسناد سپهبد حاجعلی رزم‌آرا ۵۶
- خاطرات حسن ارفع (در خدمت پنج سلطان) ۵۷
- خاطرات سرتیپ میرحسین یکرنگیان ۵۸
- خاطرات و خطرات ۵۸
- خاطرات تقی‌زاده یا زندگی طوفانی ۵۹
- خاطرات علی‌اصغر حکمت ۶۰
- آئینه عبرت، خاطرات دکتر سیف‌پور فاطمی ۶۱
- شرح زندگانی من یا تاریخ اجتماعی و اداری دوره قاجاریه ۶۲
- خاطرات من یا روشن شدن تاریخ صد ساله ایران ۶۳
- خاطرات سیاسی فرخ - معتصم السلطنه ۶۳
- خاطرات اردلان ۶۵
- گزارش‌ها، مکتوبات و سفرنامه‌های خارجی ۶۵
- سفرنامه لایارد ۶۵
- سفرنامه از بیستون تا زردکوه بختیاری - سفرنامه پیشوپ ۶۶
- سفرنامه لرستان و خوزستان ۶۶
- سفرنامه ویلسون یا تاریخ سیاسی و اقتصادی جنوب غربی ایران ۶۷
- سفر به سرزمین دلاوران یا سفرنامه‌های مریان سی کوپر ۶۸
- سفرنامه چارلز الکساندر گالت یا ایل بختیاری ۶۸
- سفرنامه ویلیام داگلاس - سرزمین شگفت‌انگیزه، مردی مهربان و دوست‌داشتنی ۶۹
- سفرنامه بلوشر ۷۰

روزنامه‌ها و نشریات	۷۰
منابع تاریخی	۷۳
تحقیقات جدید	۷۴

فصل اول: حاکمیت - ایلات و عشایر قبل از تشکیل دولت پهلوی اول

مقدمه	۷۹
مبانی فرهنگی، نظام‌های ایلی عشایری و تطبیق آن با حاکمیت قبل از تشکیل دولت پهلوی اول	۸۱
حاکمیت قاجار - ایلات و عشایر ایران	۸۹
نقش ایلات و عشایر در انقلاب مشروطیت و جنگ جهانی اول	۹۸
شاهسون‌ها	۹۹
قشقایی‌ها	۱۰۲
اعراب خوزستان	۱۰۸
جایگاه ایل بختیاری در تحولات سیاسی ایران از اواخر قرن هیجدهم میلادی تا کودتای ۱۹۲۱م	۱۱۳

فصل دوم: تبیین جامعه‌شناختی - تاریخی شکل‌گیری حکومت پهلوی در ایران

مقدمه	۱۳۳
پیدایش و تکوین حکومت پهلوی اول در ایران	۱۳۵
ایجاد ارتش مدرن	۱۴۱
توسعه حاکمیت از طریق حذف نیروهای رقیب	۱۴۴
به حاشیه راندن روحانیت	۱۴۴
نخبگان و روشنفکران	۱۴۷
ایلات و عشایر	۱۴۸
دربار و تمرکز قدرت در حکومت پهلوی اول	۱۵۰
دیوان‌سالاری حکومت پهلوی در ایران	۱۵۴

فصل سوم: همانندی‌ها و غیرهمانندی‌های حکومت پهلوی اول با دولت‌های مطلقه و مدرن در اروپا با تکیه بر سیاست‌های عشایری

مقدمه	۱۵۷
شاخص‌های دولت مدرن	۱۵۹
مؤلفه‌های حکومت پهلوی اول با تکیه بر سیاست‌های عشایری	۱۶۴
دولت بزرگ	۱۶۴
دولت بنابارتی	۱۶۵
دولت تأخیری	۱۶۶
دولت دیکتاتور	۱۶۷
دولت شبه‌مدرنیسم مطلقه	۱۶۸
نظام سلطانی	۱۶۸
دولت مطلقه رضاشاه، تفاوت‌ها و شباهت‌های آن با دولت‌های مطلقه اروپایی با تکیه بر سیاست‌های عشایری حکومت پهلوی اول	۱۶۹
همانندی و غیرهمانندی‌های حکومت پهلوی اول با دولت مدرن با تکیه بر سیاست عشایری حکومت پهلوی اول	۱۷۶

فصل چهارم: سرشت و ماهیت حکومت پهلوی اول

مقدمه	۱۷۹
شرایط جامعه ایران هم‌زمان با به قدرت رسیدن رضاشاه	۱۷۹
مبانی مشروعیت سیاسی در حکومت پهلوی اول	۱۸۶
دولت‌سازی در حکومت پهلوی اول	۱۹۰
ملت‌سازی در حکومت پهلوی اول	۱۹۴
اقتصاد ملی و ساختار اجتماعی در حکومت پهلوی اول	۱۹۷

فصل پنجم: تعارضات حکومت پهلوی اول با نظام‌های ایلی و عشایری

مقدمه	۲۰۳
دیدگاه رضاشاه در خصوص ایلات و عشایر	۲۰۴
فراز و فرود سیاست‌های ایلی حکومت رضاشاه	۲۰۷
بنیادهای ساختاری تکوین حکومت پهلوی اول با نگاه به ایلات و عشایر	۲۰۷
تعارض‌های ساختاری حکومت پهلوی اول با نظام ایلی در ایران	۲۱۱
تعارض نظام سرمایه‌داری غرب با نظام ایلی	۲۱۸
تعارض ناسیونالیسم حکومت پهلوی اول از منظر شهروندی با ایلات و عشایر	۲۱۹
تعارض‌های سیاسی و اقتصادی ایلات و عشایر با حکومت پهلوی اول	۲۲۳
تعارضات سیاسی	۲۲۵
تعارض‌های اقتصادی	۲۳۰
تعارض‌های ایل بختیاری با دولت پهلوی اول از ۱۲۹۹ تا ۱۳۲۰ ش	۲۳۵
شورش ۱۳۰۸ عشایر بختیاری علیه دولت پهلوی اول	۲۴۳
دولت پهلوی اول، معاوضه و مصادره اموال خوانین بختیاری [سلب قدرت اقتصادی خوانین بختیاری]	۲۴۹
انتقال ۳ درصد سهم نفت خوانین بختیاری به دولت پهلوی اول	۲۵۲

فصل ششم: سازوکارها و سیاست‌گذاری‌های دولت پهلوی اول در راستای فروپاشی

نظام‌های ایلی و عشایری [شاهسون، قشقایی، لر و ترکمن]

مقدمه	۲۵۷
بررسی نقش و جایگاه نهادهای تأثیرگذار حکومت رضاشاه در سیاست‌گذاری عشایری	۲۵۸
بررسی جایگاه نهاد سلطنت در فرایند سیاست‌گذاری ایلات و عشایر	۲۵۸
بررسی جایگاه مجلس شورای ملی در فرایند سیاست‌گذاری ایلات و عشایر	۲۶۱
جایگاه هیئت وزیران دولت پهلوی اول در سیاست‌گذاری‌های عشایری	۲۶۶
پهلوی اول - پروژه ایل‌زدایی	۲۶۹
دولت پهلوی اول، خلع سلاح عشایر شاهسون	۲۷۲

۲۷۶.....	پهلوی اول و خلع سلاح عشایر لر.....
۲۸۱.....	دولت پهلوی اول و خلع سلاح عشایر قشقایی.....
۲۸۷.....	پهلوی اول و خلع سلاح عشایر ترکمن.....
۲۹۲.....	دولت پهلوی اول، سیاست اسکان و تخته‌قاپوی ایلات و عشایر.....
۲۹۴.....	نظامنامه اسکان ایلات و عشایر.....
۲۹۶.....	دولت پهلوی اول و اسکان عشایر شاهسون.....
۳۰۱.....	دولت پهلوی اول و اسکان عشایر لر.....
۳۰۷.....	دولت پهلوی و اسکان عشایر قشقایی.....
۳۱۶.....	اهداف فرهنگی دولت پهلوی اول در سیاست‌گذاری برای ایلات عشایر.....
۳۱۸.....	سیاست متحدالشکل کردن لباس و دستورالعمل کشف حجاب در ایلات و عشایر.....
۳۲۵.....	پهلوی اول، تغییر نام طوایف و مناطق ایلی و عشایری.....
۳۲۶.....	پهلوی اول و سیاست فرهنگ‌سازی برای ایلات و عشایر.....
۳۲۶.....	مدرسه‌سازی برای ایلات و عشایر.....

فصل هفتم: سازوکارها و سیاست‌گذاری‌های پهلوی اول در راستای فروپاشی نظام

ایلی در ایل بختیاری

۳۳۱.....	مقدمه.....
۳۳۴.....	پهلوی اول و اسکان عشایر بختیاری.....
۳۳۴.....	پیشینه اسکان عشایر بختیاری از آغاز تا سلطنت رضاشاه.....
۳۳۷.....	حکومت پهلوی و اسکان عشایر بختیاری.....
۳۴۲.....	پهلوی اول و تقسیم قلمرو بختیاری به منظور سهولت در امر اسکان و تخته‌قاپو.....
۳۴۶.....	سازوکارهای پهلوی اول در حذف خوانین بختیاری از شرکت نفت ایران و انگلیس.....
۳۵۶.....	نظام وظیفه اجباری در ایل بختیاری.....
۳۶۰.....	انتقال اجباری عشایر بختیاری به مناطق دیگر.....
۳۶۶.....	خلع سلاح خوانین و عشایر بختیاری.....
۳۷۰.....	دگرگونی ساختار قدرت و مناصب و تقسیم قلمرو در ایل بختیاری.....

پیشگفتار

شناخت عوامل و چگونگی به وجود آمدن پدیده‌های تاریخی، سیاسی و اجتماعی اساسی‌ترین نقش را در جهت شناخت و مواجهه علمی با آنها به عهده دارد و عدم دستیابی به این مهم، نتایج نامطلوبی در پی خواهد داشت. با توجه به قاعده فوق، کوشش و کنکاش برای شناخت پدیده‌ای چون شکل‌گیری حکومت پهلوی اول و اثرات آن در فروپاشی نظام ایلی و عشایری با تکیه بر ایل بختیاری، در مجموع دستمایه مهم و ارزشمندی است که می‌تواند مقدمه و سرآغازی برای روشنگری در این زمینه باشد.

حضور فعالانه ایلات و عشایر در تاریخ سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور ما تا قبل از دوره پهلوی از ویژگی‌های خاص تاریخ دور و دراز ایران بوده است. نظام سیاسی در ایران تا سقوط قاجاریه - به عنوان آخرین حکومت ایلی در ایران - به گونه‌ای بسیار سخت، با ایلات و عشایر پیوند خورده است. اصولاً تاریخ سیاسی ایران، تاریخ صعود و زوال ایلات است.

ظهور حکومت پهلوی اول به مثابه یک دولت متفاوت از دولت‌های گذشته، ایلات و عشایر را به چالش کشید و آنها را در وضعیت ویژه‌ای قرار داد. حکومت پهلوی در سه پروژه دولت‌سازی، ملت‌سازی، و نوسازی با ایلات و عشایر درگیر شد. تشکیل دولت متمرکز در تزامن آشکار با منابع پراکنده قدرت بود که پیش از تشکیل حکومت پهلوی، از کانون‌های اصلی تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی قدرت محسوب می‌شدند. از طرف دیگر، حکومت پهلوی در صدد شکل دادن به نوع خاصی از هویت ملی مطابق با الگوهای غربی بود. در این پروژه، هویت متکثر جوامع ایلی و عشایری با اهداف دولت همخوانی نداشت. از سوی دیگر، پروژه نوسازی اقتصادی و اجتماعی دولت با نظام اجتماعی و اقتصادی ایلات و عشایر در تعارض قرار گرفت. مجموع این مسائل و دیگر سیاست‌های حکومت پهلوی اول در خصوص ایلات و عشایر، رضاشاه و دولت او را به این

نتیجه رساند که مناسبات و ساختار قدرت در جوامع ایللی عشیره‌ای با توسعه، پیشرفت صنعتی، تمرکز قدرت، و هویت ملی یکپارچه و جدید مغایرت دارد و باید دگرگون شود. با توجه به موارد گفته‌شده، سیر رویارویی دولت با ایلات و عشایر به گونه‌ای آغاز شد که موجبات فروپاشی نظام ایللی و عشایری را به همراه داشت.

در جمع‌آوری و تهیه آنچه در این کتاب تقدیم دوستداران پژوهش می‌شود، از راهنمایی، همکاری و مساعدت استادان، همکاران، دوستان و مراکز دانشگاهی، علمی و تحقیقاتی به صورت گسترده بهره بردم. نخست بایسته است از استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر علی اکبر جعفری که انسانی شریف، اخلاق مدار و علمی است یاد کنم. ایشان با رفتار مشحون از انسانیت و مروت، حقیر را بنده خود کرد. خدا را شاکرم که چنین فرد وارسته‌ای را بر سر راه من قرار داده است. نکته سنجی و دقت بی نظیر دکتر جعفری در مباحث گوناگون این نوشتار باعث به وجود آمدن روزه‌های جدیدی از این موضوع در ذهن نگارنده شده است. امیدوارم در سایه توجهات حضرت حق در همه مراحل زندگی سلامت و پیروز باشند. از استاد فرهیخته و هم‌تبارم جناب آقای دکتر فریدون الهیاری به دلیل اشراف بر موضوع ایل بختیاری، تشکر ویژه دارم. ایشان به‌رغم مشغله کاری همیشه با ادب و تواضع، بنده‌نوازی کرده و نکات کلیدی را یادآوری نموده‌اند که از ذهن نگارنده مغفول مانده بود. سایه ایشان مستدام باد و از خداوند منان عمر پربرکت همراه با پیروزی و موفقیت برای نامبرده خواهیم. از استاد فرزانه جناب آقای دکتر نورانی نهایت سپاس را دارم. از خداوند رحمان و رحیم آرزوی تندرستی و سلامتی ایشان را دارم و امیدوارم مانند گذشته دانشجویان و استادان از راهنمایی‌های ارزنده ایشان بهره ببرند.

از خواهر عزیزم سرکار خانم دکتر سیمین قربانپور، به‌خاطر راهنمایی ارزنده درخصوص سازماندهی تحقیق و دادن امید در جهت به انجام رساندن این پژوهش، نهایت تشکر و قدردانی را دارم. از مراکز علمی و تحقیقاتی، کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان، کتابخانه مرکزی دانشگاه اصفهان، سازمان اسناد ملی ایران شعبه اصفهان، کتابخانه مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران و مرکز اسناد این مؤسسه، سازمان اسناد ملی ایران، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کتابخانه پژوهشگاه و مطالعات علوم انسانی بهره فراوان نصیب نگارنده شد که از مدیریت و کارکنان همه این مؤسسات نهایت سپاس و تشکر را دارم.